

Krystyna Szelałowska

(University of Białystok, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-5195-044X>

e-mail: k.szelałowska@uwb.edu.pl

Rodzime *origo gentis* w norweskim dziejopisarstwie epoki nowożytnej (XVI–XVII w.)

*Native origo gentis in Norwegian Historiography
of the Modern Period (16th–17th Centuries)*

ABSTRACT

Works on the new Nordic history in sixteenth century was focused primarily on helping modern readers acquaint themselves with medieval texts, mainly the *Heimskringla* by Snorri Sturlusson (13th c.). It was due to the fact that Norse sagas were written in the Old Norse, *norðrǫnt*, at that time already forgotten. The translations to Danish-Norwegian were produced by Mattis Størssøn and Peder C. Friis. In this way modern scholars were able to study a version of ethnogenetic theory illustrating the descent of Norwegian kings from Odin. Both scholars slightly modified the translations. In their independent works presenting the topographical description of Norway with short historical introductions, Absalon Beyer and Friis ignored Snorris vision, pointing rather at eponym Nor, only

PUBLICATION INFO				
			 e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Krystyna Szelałowska, the Faculty of History of the University of Białystok, 1 Niezależnego Zrzeszenia Studentów Square, Białystok 15-403, Poland				
SOURCE OF FUNDING: This work was created as part of a grant from the National Science Centre, Poland, no. 2018/29/B/HS3/01023.				
SUBMITTED: 2024.02.08		ACCEPTED: 2025.07.31	PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	 
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

briefly mentioned in some sources. The 17th-century scholar world in Denmark-Norway familiarized itself with Prologue to Snorri's *Edda* and short, entirely focused on Norwegian ethnogenesis texts in the manuscript *Flatøybok* (14th c.). This became an inspiration to historians working at the end of the century, first and foremost Thormod Torfæus. In his book *Historia Rerum Norvegicarum* he presented a vision of Norwegian origins as a process of creating the people through the amalgamation of four groups: the Giants (Noah's offspring), first group of the Goths, then Odin and his Æsir (using euhemerism the historian saw them all as humans), and second group of the Goths, led by Nor, successively arriving at Scandinavia.

Key words: early modern Norwegian historiography, origo gentis, Absalon Beyer, Peder C. Friis, Thormod Torfæus

STRESZCZENIE

W XVI w. praca nad nową historią Norwegii skupiła się na udostępnianiu średnio-wiecznych sag, głównie *Heimskringli* Snorri Sturlussona (XIII w.) współczesnemu czytelnikowi. Było to konieczne ze względu na fakt, iż teksty sag powstały w języku norrońskim, w czasach nowożytnych praktycznie zapomnianym. Powstały wówczas przekłady sag na język duńsko-norweski Mattisa Størssøna oraz Pедера C. Friisa. W tych tekstach uczeni norwescy mogli zapoznać się z wersją etnogenezy, czyli wywodem władców norweskich od potomków Odyna. Oba przekłady były nieznacznie modyfikowane, a niezależne prace Absalona Beyera oraz Friisa, mające charakter opisu topograficznego Norwegii z historycznym wstępem, w ogóle od wersji Snorriego abstrahowały, sięgając po wzmiankowanego w niektórych źródłach eponima Nora. Poznanie w XVII w. pozostałych tekstów (w tym prologu do *Eddy* Snorriego) oraz krótkich, w całości poświęconych etnogenezie tekstów w rękopisie *Flatøybok* (XIV w.) zainspirowało historyków działających pod koniec tego stulecia. Był to przede wszystkim Thormod Torfæus, który w swojej *Historia Rerum Norvegicarum* podjął próbę syntezy występujących w średniowieczu wersji. Stworzył koncepcję tworzenia ludu norweskiego w formie procesu „nawarstwiania” się kolejnych grup: olbrzymów (potomków Noego), pierwszej grupy Gotów, Odyna i Asów (stosując euhemeryzm, historyk uznał ich za ludzi) oraz drugiej grupy Gotów pod wodzą Nora kolejno przybywających do Skandynawii.

Słowa kluczowe: norweska historiografia nowożytna, origo gentis, Absalon Beyer, Peder C. Friis, Thormod Torfæus

WPROWADZENIE

Typową cechą nowożytnego ujęcia etnogenezy była, zgodnie z pragmatycznym charakterem ówczesnej historiografii, polityczna funkcja tej narracji. Celem opisu początku narodu, państwa czy dynastii była apoteoza przodków, dowodząca historyczności, prawowierności i zasług, dająca tym samym legitymację dla pozycji oraz roszczeń państwa. Motywem także właściwym dla pragmatycznej historiografii były tendencje moralizatorskie, historia bowiem miała być dostarczycielką budujących przykładów, za pomocą których królowie oraz ich otoczenie (także królowe)

mieli osiągnąć pożądaną poziom politycznych i ludzkich cnót. Jednocześnie opis etnogenezy ściśle sprzęgnięty był z wywodem genealogicznym, podstawowym sposobem porządkowania narracji, nie tylko w sensie technicznym. Zgodnie z biblijnym wzorcem był metodą organizowania opisu przestrzeni społecznej, identyfikacji zbiorowości oraz jednostki¹.

Wprzęgnięcie historii w realizację tych praktycznych celów powodowało, że zajmujący się tematyką początków dziejopisarstwo byli szczególnie skłonni do rozbudowywania legendarnych opowieści oraz tworzenia nowych teorii i wizji, na ogół opartych o niezmiernie dowolne interpretacje (w tym językowe, czyli etymologizowanie²), sięgając chętnie po zafałszowane źródła, takie jak twórczość Anniusa z Viterbo (1432–1502).

Pod tym względem historiografia nowożytna pozostaje nieodrodną córą średniowiecznej, ale te związki nie są jedynie podobieństwem – dla nowożytnych twórców *origo gentis* średniowieczne narracje pozostawały punktem wyjścia oraz przekazem autorytatywnym, bowiem znajdujemy się w kręgu cywilizacyjnym, któremu dzieła klasycznych, greckich i rzymskich uczonych nie mogły wystarczać. Z punktu widzenia uczonych europejskich peryferii były zbyt lakoniczne i choć bezwzględnie obowiązującą zasadą była konieczność uzgodnienia z nimi własnej wizji, to należało je uzupełnić (podobnie wymagali tego rodzimi kronikarze średniowieczni). Na podstawie tych materiałów: informacji z dzieł Greków i Rzymian, narodowych przekazów sprzed wieków, wreszcie Księgi Rodzaju nowożytni historycy budowali własną opowieść o początkach swojego narodu i państwa, łącząc ją z historią powszechną.

Te konstatacje są aktualne w odniesieniu do historiografii norweskiej XVI i XVII stulecia. Wiedza na jej temat pozostaje w polskiej nauce, mimo pewnych postępów, dość ograniczona. Biogramy niektórych bohaterów tego tekstu (Absalon P. Beyer, Peder C. Friis, Hallvard Gunnarsøn) zostały uwzględnione w *Słowniku pisarzy skandynawskich*³. Wzmianki, na ogół o biograficzno-bibliograficznym charakterze, o kilku (Absalon P.

¹ P. Solinas, *Rodzina, w: Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo*, tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa et al., Warszawa 1994, s. 192–193; P.G. Bietenholz, *Historia and fabula. Myths and Legends in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, Leiden–New York–Köln 1994, s. 162, 190; H.-J. Bömelburg, *Polska myśl historyczna a humanistyczna historia narodowa (1500–1700)*, tłum. Z. Owczarek, Kraków 2011, s. 386; A. Grafton, *What was history? The art of history in early modern Europe*, Cambridge 2007, s. 147–148, C. Deptuła, *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000 s. 122; W. Stephens, *Giants in Those Days. Folklore, Ancient History and Nationalism*, Lincoln–London [1989], s. 63, 108.

² Jak lapidarnie określił to Grafton: „etymology offered a key to history”, A. Grafton, *op. cit.*, s. 31.

³ *Słownik pisarzy skandynawskich*, red. Z. Ciesielski, Warszawa 1991.

Beyer, Peder C. Friis, Thormod Torfæus) znalazły się w *Dziejach kultury skandynawskiej* Zenona Ciesielskiego⁴. Znacznie więcej informacji znajdziemy w *Historii Norwegii* Janusza Małka, gdzie opisani zostali twórcy norweskiego humanizmu, z uwzględnieniem charakterystyki ich poglądów, ale niestety już Thormoda Torfæusa autor nie opisał⁵. W syntezie Andrzeja F. Grabskiego⁶ piarstwo norweskie w ogóle nie zostało wspomniane. Uzupełniają tę wiedzę prace Krystyny Szelągowskiej⁷.

W norweskiej literaturze naukowej wymienione postaci i ich dzieła są obecne od dawna, zwłaszcza dotyczy to pisarzy z kręgów humanistów z Bergen i Oslo, których twórczość uważana jest za ważny etap rozwoju norweskiej literatury. Już w XIX w. zaczęto wydawać drukiem teksty Beyera i Friisa (Nicolay Nicolaysen, Gustaw Storm). W nowszych czasach pojawiły się, w pełni krytyczne, edycje prac Mattisa Størssøna i Hallvarda Gunnarsøna (Mikjel Sørle, Inger Ekrem). Natomiast badacze sag analizują ich znajomość i recepcję w czasach nowożytnych⁸. W ostatnim czasie nasiliło się też zainteresowanie Torfæusem, którego przez wiele dekad profesjonalni historycy lekceważyli za „brak krytycznego warsztatu”. Inicjatorem badań nad twórczością historyka stał się w latach dziewięćdziesiątych XX w. Torgrim Titlestad, który też doprowadził do przetłumaczenia i wydania łacińskiej *Historia Rerum Norvagicarum*. W tym bogatym dorobku nikt nie pochylił się jednak nad całościowym ujęciem problemu norweskiej etnogenezy ukazanej przez tych twórców.

⁴ Nie zawsze w interesującym nas kontekście: autor wspomina Friisa jako autora opisu Grenlandii, pomijając o wiele ważniejszy jego tekst, czyli opis Norwegii; podobnie nie wymienia fundamentalnego dzieła Torfæusa *Historia Rerum Norvegicarum*: Z. Ciesielski, *Dzieje kultury skandynawskiej*, t. 1, *Od pradziejów do Oświecenia*, Gdańsk 2016, s. 344–354, 490.

⁵ J. Małek, *Historia Norwegii (do roku 1814)*, Toruń 2019, s. 490–493.

⁶ A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2003.

⁷ K. Szelągowska, *My Norwegowie. Tożsamość narodowa norweskich elit w czasach nowożytnych*, Kraków 2011 i przede wszystkim: eadem, *Renesansowa historiografia norweska na tle piarstwa historycznego XVI w. w Skandynawii*, „Kwartalnik Historyczny” 2009, 116, 1, s. 75–101; w pracy tej problemy *origo gentis* nie zostały szerzej uwzględnione, pewne ujęcia też nie są już aktualne. Wymienia wspomnianych autorów (przy omawianiu piarstwa duńskiego...) E.A. Mierzwa (*Historia historiografii*, t. 2, *Renesans – Oświecenie*, Warszawa 2007, s. 286), ale niestety liczba błędów w tym króciutkim fragmencie kompletnie go dyskwalifikuje.

⁸ J.G. Jørgensen, *Sagaoversettelser i Norge på 1500-tallet*, „Collegium Medievale” 1993, 2; M. Jónsson, *Manuscript Hunting and the Challenge of Textual Variances in Late Seventeenth-Century Icelandic Studies*, w: *The Making of the Humanities*, t. 1, red. R. Bod, J. Maat, T. Weststeijn, Amsterdam 2010.

DOROBK ŚREDNIOWIECZA

Norweska historiografia średniowieczna na tle dorobku europejskiego wydaje się nie tylko znacząca, zważywszy jak niewielki był to kraj, ale też specyficzna. Dominują w niej dzieła spisane w języku narodowym, staronordyckim (norrońskim, *norrønt*). Oryginalnym rysem jest fakt, że najważniejsze utwory, sagi królewskie (wśród których do najważniejszych należy *Heimskringla* Snorri Sturlussona, XIII w.⁹) napisane zostały przez Islandczyków, choć przynależność tej twórczości do kultury Norwegii nie pozostawia wątpliwości. Wśród dzieł łacińskich najważniejsza to kronika Mnicha Teodoryka (odkryta w 1620 r. i wydana drukiem w 1684 r.)¹⁰.

W krajach europejskich wykorzystywanie średniowiecznych kronik, roczników i *gestarum* nie było problemem, ponieważ w znakomitej większości dzieła te napisane zostały po łacinie, która jeszcze długo pozostanie językiem nauki. Norweskie łacińskie teksty z punktu widzenia studiów nad dziejami najdawniejszymi okazywały się dalece niewystarczające. Bogactwo informacji znajdowało się w sagach, zwłaszcza tych, które później zostaną wyodrębnione jako sagi legendarne (*fornaldersagaer*).

Tymczasem to, co wyżej określono jako specyfikę tego pisarstwa, stało się przeszkodą. Napisane na terenie Islandii dzieła nadal tam pozostawały, tu zachowały się rękopisy, zazwyczaj odpisy oryginałów. Język norroński stwarzał problemy, bowiem przestał być używany w Norwegii w okresie późnego średniowiecza. W czasach nowożytnych jego znajomością szczycili się wciąż znawcy prawa, lagmani, ale w miarę jak dawne prawa były wypierane przez ustawodawstwo duńskie, ich rola malała, a wraz z tym kurczył się krąg osób rozumiejących stare teksty¹¹. Praca historyków zależała więc od tego, czy znali dawny język lub dysponowali tłumaczeniami. Pilną sprawą w XVI w. stało się więc przetłumaczenie sag na język duński (wówczas już używany przez elity, czasem z norweskimi naleciałościami) względnie na łacinę.

Do najważniejszych, powstałych w XVI w., przekładów należy, uważane za najstarsze, tłumaczenie dzieła Snorriego na język duńsko-norweski

⁹ Najnowszą w polskiej nauce charakterystykę średniowiecznych dzieł islandzko-norweskich, w tym *Heimskringli* zawiera wstępny tom jej tłumaczenia: J. Morawiec et al., *Snorriego Sturlussona Heimskringla: Wstęp*, red. A. Waśko, J. Morawiec, Kraków 2019.

¹⁰ Mnich Teodoryk, *O starożytności norweskich królów*, tłum. i oprac. R. Rutkowski, Toruń 2021; odkryta w 1620 r. została wydana drukiem w 1684: *Commentarii historici duo hactenus inediti: Alter de regibus vetustis Norvagicis, Alter, de profectione Danorum in Terram Sanctam, circa annum 1185 susceptam, eodem tempore ab incerto autore conscriptus: cura olim & opera viri clarissimi, Iohannis Kirchmanni, Lubec. nunc primum editi, ab hujus nepote Bernh. Casp. Kirchmanno*, Amstelodami: Waesberge, 1684.

¹¹ K. Szelągowska, *My Norwegowie*, s. 61.

Mattisa Størssøna (ok. 1500–1569), wydane drukiem w Kopenhadze w 1594 r.¹² Był to nie tyle przekład, ile przeróbka, bowiem autor stosował skróty, wyciągi i parafrazy. Powstała też niezachowana (ale znana duńskim historykom) praca Laurentsa Hanssøna (ok. 1500 – po 1551)¹³. Największym wszelako osiągnięciem był przekład *Heimskringli* dokonany przez pastora Pedera Claussøna Friisa (1545–1614), wydany pośmiertnie przez uczonego Ole Worma (1588–1654)¹⁴.

Tłumaczenia sag wychodziły też spod piór szwedzkich historyków, takich jak Jacob Reenhielm (1644–1691, *Saga o Olafie Tryggvasonie*, 1691 r.)¹⁵, oraz Oluf Verelius (1618–1682), który tłumaczył i wydawał sagi legendarne.

Pod koniec XVI w. wiedza Skandynawów o dawnej literaturze zaczęła się wzbogacać dzięki pojawieniu się w Kopenhadze islandzkich studentów¹⁶. Wśród nich największe znaczenie miał Arngrímur Jónsson (1568–1648), autor pracy *Crymogea* (1609)¹⁷. Było to, jak określił współczesny badacz jego twórczości, pierwsze dzieło dostosowujące narrację i uniwersum XIII- i XIV-wiecznych sag do norm historiograficznych epoki wczesnonowożytnej¹⁸. Prezentował w niej nową wizję skandynawskiej etnogenezy.

¹² *Norske Kongers Krønike oc bedriff, indtil unge Kong Haagens tid, som døde: Anno Domini 1263*, [Snorri Sturluson], udsat aff gammel Norske paa Danske, prentet i Kiøbenhaffn hos Jens Stockelman 1594. Oryginalny tytuł: *Den norske Krønike om de fremfarnne Konger, Herrer og Førster, som hafue veldeligen regieredt og styredt Norriges Rige, uddragen af denn gamle Norske paa Danske vedt Mattis Størssøn, Bergens og Guletings Laugmandt*; J.G. Jørgensen, op. cit., s. 176–177.

¹³ J.G. Jørgensen, op. cit., s. 172–174; [N. Nicolaysen, Wstęp], w: *Norske Magasin*, t. 1, Christiania 1858, s. XIV–XV, XXVI, XXVIII; M. Sørli, *Innledning*, w: Mattis Størssøn, *Den norske krønike*, wyd. Mikjel Sørli, Oslo–Bergen 1962, s. VII, IX, XI, XIV. To wydanie opiera się na zabytkach rękopiśmiennych, nie na drukowanej wersji.

¹⁴ *Snorre Sturlessøns Norske kongers chronica udsat paa Danske aff Peder Claussøn, forðum sognepræst i Undal*, Prentet i Kiøbenhafn: Ved Melchior Martzan paa Joachim Moltken bogførers bekostning, 1633; <https://archive.org/details/snorresturlessns00snor> [dostęp: 28.07.2023]; oryginalny tytuł Friisa: *Norske Kongers Chronica sammendragen ved Snorre Sturlesøn paa Island, oc begyndis aff Suerigis konger huilcke hand udføre aff Scythien eller Tatterlanden*.

¹⁵ *Saga om k. Oloff Tryggwasøn i Norrege Sammenskrefwen pågammal swenska eller gothiska af Odde munck nu pånya swenskan, sampt det latiniske språket öfversatt af Jacob Jsthmen Reenhielm (-)*, Vpsalæ 1691, wyd. [Henrik Keyser II].

¹⁶ A. Hauksdóttir, *Islandsk sprog og dansk tunge. Islandsk sprog og litteraturs betydning for nationsopbygningen i Danmark*, „Danske Studier” 2020, s. 114–115.

¹⁷ *Crymogaea sive Rerum Islandicarum libri III per Arngrimum Jonam Islandum*, Hamburgi, Typis Philippi ab Ohr, [1609]. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/130023739098-color.pdf> [dostęp: 10.05.2022].

¹⁸ G. Jensson, *The Latin of the North. Arngrímur Jónsson 's Crymogæa (1609) and the Discovery of Icelandic as a Classical Language*, „Renæssanceforum” 2008, s. 2, https://www.njrs.dk/5_2008/gj.pdf [dostęp: 22.01.2020].

Twórczość Jonssóna potwierdziła to, co duńscy uczeni przeczuwali: nie tylko w Norwegii, ale na terenie Islandii znajdują się rękopisy, które mogą być przydatne w opracowaniu historii ojczystej. Od końca XVI w. trwały więc starania, od połowy następnego stulecia promowane przez Koronę, by sprowadzić je do Kopenhagi¹⁹. Z punktu widzenia badań nad początkiem narodu norweskiego najważniejszym momentem było zdobycie arcydzieła rękopiśmiennego, jakim była *Flatøybok*, czyli księga z wyspy Flatey w Breidafjord na Islandii (*Codex Flatöiensis*), powstała pod koniec XIV w. Wydaje się być czymś w rodzaju antologii, zawiera liczne sagi królewskie, najrozmaitsze inne źródła, w tym tekst (*Hversu Noregr byggðist, Hvordan Norge ble bebyggd*, Jak zasiedlono/zbudowano Norwęgę). Faktycznie jednak księga jest próbą skonstruowania w uporządkowany sposób opowieści o dziejach Norwegii, z umieszczoną na początku genealogią rodów jej władców i możnych²⁰.

Pod sam koniec XVII w. podjęto pracę nad wydaniem ważnych źródeł do historii Islandii i Norwegii: *Íslendingabók* oraz *Landnamabók*²¹.

Ważną kategorią źródeł była poezja Eddy. Pierwszą poznaną wersją była *Edda młodsza*, czyli prozatorska, autorstwa Snorriego. Dla badania koncepcji etnogenezy szczególnie istotny jest prolog (tekst ten pokrywa się częściowo z pierwszą częścią *Heimskringli*)²² oraz następny fragment: Gylvaginnging („złudzenie/iluzja Gylva”, wedle przepięknego tłumaczenia Joachima Lelewela: „Gylfaomamienie”)²³.

Tymczasem w 1643 r. na Islandii Brynjólf Sveinsson, biskup Skálholt (1605–1675), odnalazł rękopiśmienny pergamin zawierający opis mitologii nordyckiej. Skojarzywszy tekst z *Eddą* Snorriego, nazwał znalezisko *Eddą starszą*, poetycką. Do Danii rękopis przywiózł w 1662 r., jako dar biskupa dla króla Fryderyka III, Thormod Torfæus²⁴. Zabytek otrzymał nazwę *Codex regius*.

¹⁹ A. Hauksdóttir, *op. cit.*, s. 116.

²⁰ T. Titlestad, E.A. Rowe, B. Birgisson, *Om Flatøybok og dens historie fram til vår tid*, w: *Flatøybok*, red. T. Titlestad, E.A. Rowe, B. Birgisson, tłum. E. Eikill, B. Birgisson, N.I. Aghøy, t. 1, *Saga bok*, Stavanger, s. 39.

²¹ M. Jónsson, *op. cit.*, s. 314–315; *Sagan Landnama um fyrstu bygging Islands af Nordmönnum*, wyd. T. Thorlacius, Skálholt 1688, <https://archive.org/details/SaganLandnamavmf000233821v0LandReyk/page/n17/mode/2up> [dostęp: 3.08.2023], *Íslendingabók* występuje tu pod tytułem *Schedæ Ara Prests Froda um Island*.

²² *Snorres fortale* (Prolog, przedmowa Snorrego do Eddy prozatorskiej), https://heimskringla.no/wiki/Snorres_fortale [dostęp: 22.07.2023], niepaginowana, tłum. Finnur Jónsson (1902).

²³ *Nowa Edda, czyli Edda młodsza albo prozaiczna*, tłum. J. Lelewel, Sandomierz 2006, s. 13.

²⁴ Thormod Torfæus (1636–1719), ur. na Islandii, większość życia spędził w Norwegii, gdzie pełnił urząd pisarza, a w 1682 r. został mianowany królewskim historiografem dla Norwegii.

Editiones principes tekstów *Eddy* wydał Peder Hansen Resen (1625–1688), duński uczoney i burmistrz Kopenhagi, choć merytorycznie wspierali go tacy historycy, jak Stephen H. Stephanius (1599–1650) czy Torfæus, nie mówiąc o sporej grupie islandzkich skrybów i asystentów. Podstawą edycji *Eddy młodszej* był przekład i redakcja Magnúsa Ólafsson (ok. 1573–1636), tzw. *Laufás-Edda*. W 1665 r. ukazały się trzy pozycje, wszystkie z osobnymi stronami tytułowymi, dedykacjami i wstępami, bez paginacji, drukiem wydane w jednym tomie. Na początku umieszczono trójjęzyczną wersję *Eddy młodszej* (norrońska, duńska i łacińska)²⁵. Nadany jej tytuł: *Edda Islandorum*, pod którym dzieło będzie następnie funkcjonowało, prawdopodobnie został wymyślony przez Ólafssona²⁶. Tekst otwiera prolog (jako Cap. II – w Cap. I krótko wyjaśniono co to jest *Edda*), następnie mamy tekst *Gylvaginnging*, podzielony na rozdziały, których w sumie jest 78. Są one zatytułowane w wersji islandzkiej „fabula”, a od czwartej – *Dæmesaga*; w duńskiej „fabel”, w łacińskiej „mythologia”. Druga część tomu przynosi oryginalny tekst Wieszczy Wólwy, trzecia Pieśń Najwyższego (*Hávamál*), obie wraz z łacińskim tłumaczeniem.

ŚREDNIOWIECZNE *ORIGO GENTIS* I *ORIGO REGIS*

Zarysowane w średniowiecznych źródłach koncepcje etnogenetyczne różnią się między sobą i nie są spójne. Nawet w przypadku jednego autora, jak Snorri, mamy kilka wersji. Uczeń nowożytni stali więc przed poważnym problemem wyboru i hierarchizacji przekazów. Uderza jednocześnie, że w przeciwieństwie do większości nowożytnych dziejopisów europejskich, *unisono* narzekających na brak dostatecznych detali na temat imion i czynów przodków, norwescy uczeni mogli mówić wręcz o nadmiarze informacji. W sagach roi się od konkretnych osób, w większości z biograficznymi i genealogicznymi danymi.

Najbardziej znana etnogeneza, a zarazem wywód genealogiczny skandynawskich władców od Odyna pochodzi od Snorriego i ma dwa warianty. W prologu do *Eddy młodszej* (ok. 1220 r.) przedstawił autor koncepcję powiązania tej genezy z biblijną i klasyczną jednocześnie i jest

²⁵ *Edda Islandorum an. Chr. MCCXV Islandice conscriptum per Snorronem Sturlae Islandiae* (-). Havniae, Typis Henrici Gōdiani. Faksimile: *Two versions*, <https://www.nb.no/nbsok/nb/a6f69344ba2dfc90675d86ab9b684548?lang=no#14> [dostęp: 16.09.2021]. Edycja Resena jest paginowana w raczej archaiczny sposób: numerowane za pomocą liter i cyfr są składowe, i tylko do połowy.

²⁶ A. Faulkes, *Introduction*, w: *Two versions of Snorra Edda from the 17th century*, t. 2, *Edda Islandorum, Voluspá, Hávamál*, Reykjavík 1977, s. 9.

ona najbardziej zbliżona do europejskich standardów²⁷. Szereg królewski zaczyna się od Noego i przez władców Troi wiedzie do Odyna. Wywędrowawszy na północ, Odyn przekazał swym synom władzę nad tutejszymi krajami. W ten sposób w Danii od Skjolda pochodzi ród Skjoldungów, czyli królów Danów, w Szwecji od Yngvego – Ynglingowie, zaś w Norwegii władzę objął Sæming, przodek norweskich królów, jarłów i innych wodzów²⁸. Zostały w ten sposób skonstruowane trzy, niezależne od siebie, etnogenezy: każdy kraj ma swoją dynastię z synem Odyna jako protoplastą.

Druga wersja pojawia się w *Sadze o Ynglingach*, umieszczonej na początku *Heimskringli*. Autor konsekwentnie na gruncie tradycji euhemerystycznej przedstawił Odyna i jego otoczenie jako ludzi. Nie sięgał po tradycję biblijną, nie starał się też łączyć treści kultury klasycznej z nordycką²⁹. Wędrowka Odyna zaczęła się w Aslandzie, położonym na wschód od rzeki Tanais (Don), z głównym miastem zwanym Asgard. Podobnie jak w prologu ukazana została geneza norweska (od Sæminga, którego matką była olbrzymka Skade)³⁰. Inaczej natomiast przedstawiony jest rodowód Ynglingów. Wywodzi się bowiem od Njorda z Noatun, Wana, który objął władzę w Szwecji. Jego syn Frej, który zasłużył się wzniesieniem świątyni w Uppsali³¹, zwany był również Yngvi, stąd jego potomków zwano Ynglingami.

Norwegia pojawia się w tej narracji (poza wzmianką o Sæmingu) mimochodem: przy omawianiu panowania różnych szwedzkich władców Snorri wspomina norweskich królów i wojowników, wymienia krainy norweskie (jak Oppland)³². Na dobrą sprawę Snorri nie wyjaśnia, skąd oni się wzięli, chyba że domyślimy się, na gruncie informacji o Sæmingu, iż byli to jego potomkowie.

Wyraźniejszy początek przychodzi wraz z pojawieniem się „emigrantów” szwedzkich pod wodzą króla Olafa, zwanego Drwalem (Trelgelje), syna Ingjolda Niegodziwego, a następnie jego syna z małżeństwa z norweską księżniczką, Halvdana Białonogiego. Ten władca panował już nad wieloma norweskimi prowincjami³³. W ten sposób, bez wyraźnego

²⁷ A. Faulkes, *Introduction*, w: Snorri Sturluson, *Edda. Prologue and Gylfaginning*, wyd. Anthony Faulkes, London 2005, s. XXIII, <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Edda-1.pdf> [dostęp: 7.01.2024].

²⁸ *Snorres fortale*.

²⁹ A. Faulkes, *Introduction*, w: Snorri Sturluson, s. XXII.

³⁰ S. Sturluson, *Heimskringla*, t. 1, oprac. A. Waśko, J. Morawiec, tłum. R. Leśniakiewicz-Drzymała et al., Kraków 2019, s. 13–19.

³¹ *Ibidem*, s. 22–23.

³² *Ibidem*, s. 36, 38–39, 47–48.

³³ *Ibidem*, s. 60–62.

zaznaczenia i nie w pełni konsekwentnie narracja Snorriego przeniosła się na teren Norwegii, ukazując wywód części jej władców od szwedzkich królów, pochodzących od bogów³⁴. Zarysowany powyżej przełom można też zinterpretować jako ukazanie upadku dynastii w Szwecji, a następnie jej odrodzenie już na terenie Norwegii³⁵. Tak rozumiana zmiana pozwalała łatwiej pogodzić się z wizją obcego pochodzenia narodowej dynastii.

Druga koncepcja etnogenezy to wywód władców norweskich od eponima Nora. W formie wzmianek występuje w *Sadze o Olafie Tryggvasonie*. Tu pada informacja o pierwszym królu i osadniku w Norwegii, którym był Nor (rozdział 22), a także o olbrzymach jako pierwszych mieszkańcach³⁶. Tych fragmentów Snorri nie wykorzystał i nie ma ich w *Heimskringli* – Nor w ogóle nie został wspomniany³⁷.

W rozwiniętej formie pochodzenie od Nora zostało zaprezentowane w tekście *Hvordan Norge ble bygd* oraz starszej wersji funkcjonującej pod tytułem *Norge funnet* (*Założenie/znalezienie Norwegii*), umieszczonych w *Flatøybok*. Dodatkowo w zbiorze jest tekst *Ættertavler* (*Rodowody*), czyli pięć linii genealogicznych pierwszego króla zjednoczonej Norwegii Haralda Pięknowłosego, ale też rodów jarłów i herse³⁸. Jest tu wywód od Odyna króla Asów i w tym szeregu pojawia się Yngve i królowie z Uppsali. Kolejny wyprowadza pochodzenie Haralda od Skjolda, syna Odyna, a ostatni – od Adama, pierwszego człowieka, i jego syna Seta. W ten wywód włączony jest Noe, Jafet i Priam, który rządził w Troi³⁹.

W *Hvordan Norge ble bygd* skonstruowana została opowieść o eponimie Norze i jego bracie, wędrowcy w poszukiwaniu porwanej siostry, a jednocześnie o pochodzeniu bohaterów od olbrzymów⁴⁰. W toku opisanych wydarzeń zostaje opanowana Norwegia i saga następnie przedstawia szereg władców, ale też rody możliwych tłumaczy też pochodzenie nazw prowincji kraju⁴¹. Saga wyjaśnia, skąd wzięli się pozostali, poza królem,

³⁴ S. Sturluson *Heimskringla*, t. 2, oprac. A. Waśko, J. Morawiec, tłum. R. Leśniakiewicz-Drzymala et al., Kraków 2019, s. 132.

³⁵ J. Vellendorff, *Ethnogenesis and Stranger-Kings in Old Scandinavian Literature*, „Scandinavian Studies” 2022, 94, 4, s. 522.

³⁶ O. Snorrason, *Saga o Olafie Tryggvasonie*, tłum., oprac. i wstęp A. Waśko, Kraków 2013, s. 72–73, 125.

³⁷ S. Sturlason, *op. cit.*, t. 1, s. 262.

³⁸ *Flatøybok*, s. 108–110.

³⁹ *Ibidem*, s. 112–115.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 104.

⁴¹ *Ibidem*, s. 105.

wielcy przywódcy⁴², ukazując źródła społecznej hierarchii⁴³. Opowieść nie uwzględnia żadnych związków z Asami i nie zawiera też informacji o religijnych inklinacjach Nora, dając obraz historii „maksymalnie depaganizowanej”⁴⁴. W *Norge funnet* występują różnice, ale zręby opowieści etnogenetycznej pozostają te same. Uściślone zostały informacje o podziałach królestwa: Nor podzielił królestwo między swoich synów, ci znowuż między swoich, „jako że królów było coraz więcej i rozdzielili [kraj] między siebie na *fylke*”, co wyjaśnia, skąd wzięły się królewietą (*nessekonger* – tzn. władcy na ogół malutkich krain i prowincji; *nes* – norw. przylądek), których później pokonać musiał Harald Pięknowłosa⁴⁵.

Podstawową cechą tej etnogenezy jest jej autochtoniczność, a zarazem mocno mitologiczny charakter. Ważną rolę pełni w niej szereg genealogiczny, jednoznacznie też wprowadza olbrzymów jako przodków Norwęgów. Nor jest protoplastą dynastii królewskiej, ale też norweskiego możnowładztwa. Zaprezentowane w niej *origo gentis* nie powołuje się na żadne związki z tradycją klasyczną czy biblijną, co nadaje jej kulturową niezależność⁴⁶.

DZIEŁA NOWOŻYTNE

Podejmowane w XVI w. w Norwegii próby tworzenia narracji historycznych wiązały się z konkretnymi motywacjami politycznymi⁴⁷. Obok dążenia do legitymizacji rządów duńskich w Norwegii zainteresowanie sagami wiązało się z walką z niemieckimi wpływami, reprezentowanymi przez Hanzę⁴⁸. Wiele z tych działań wynikało z inicjatyw duńskich urzędników sprawujących władzę na terenie Norwegii, szczególnie zainteresowanych poznaniem starego prawa, do którego nieustannie odwoływali się norwescy poddani, broniący dawnego porządku.

Motywy patriotyczne widoczne są w indywidualnych przedstawieniach etnogenezy Norwęgów, które wiązały się z działalnością dwóch

⁴² *Ibidem*, s. 106.

⁴³ E.A. Rowe, *Origin Legends and Foundation Myths in Flateyjarbók*, w: *Old Norse Myths, Literature and Society. Proceedings of the 11th International Saga Conference 2–7 July 2000, University of Sydney*, vol. 1, Sydney 2000, s. 446, <https://rafladan.is/bitstream/handle/10802/9506/0000-all.pdf?sequence=1> [dostęp: 15.09.2023].

⁴⁴ *Ibidem*, s. 450.

⁴⁵ *Flatøybok*, s. 384–386. Różnice dokładnie omawia Elizabeth Ashman Rowe, *op. cit.*, s. 445.

⁴⁶ E.A. Rowe, *op. cit.*, s. 454.

⁴⁷ E. Gunnes, *Peder Claussøn Friis og hans samtid*, w: *Peder Claussøn Friis og miljø på Agder*, red. H. Try, Kristiansand 1986, s. 21.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 24.

grup humanistów w XVI w. – w Bergen oraz w Oslo. Pierwszą reprezentują wspomniani już Mattis Størssøn oraz Absalon Pedersen Beyer (ok. 1528–1575), drugą zaś Halvard Gunnarssøn.

Jako że praca Mattisa Størssøna jest tłumaczeniem, przedstawiona w niej etnogeneza siłą rzeczy dość dokładnie oddaje zawartość pierwszej części *Heimskringli*. We wprowadzeniu wątków norweskich widać drobne modyfikacje, polegające przede wszystkim do dodawaniu detali na temat „królów morskich”⁴⁹. W tym tekście powielone zostają niekonsekwencje Snorriego, choć dodanie szczegółów mogłoby sugerować, że czegoś Størssønowi w tej narracji brakowało i widział „przypadkowość” informacji o najdawniejszych dziejach Norwegii. Staranie o podkreślenie wielkości ojczyzny w przeszłości sugeruje oryginalny tytuł, zignorowany przez duńskiego wydawcę (*Kronika norweska o dawnych królach, panach i władcach, którzy w majestacie rządili Królestwem Norwegii...*).

Om Norgis Rige (O królestwie Norwegii) Beyera, napisane ok. 1567 r. w Bergen, jest dziełem oryginalnym. Był to opis kraju, jego warunków naturalnych, ludności, ale historia stanowiła tylko wątek poboczny. Beyer należał do najlepiej wykształconych członków norweskich elit tego czasu, w swej pracy wymieniał klasycznych autorów, choć Gustav Storm podejrzewał, że cytaty i informacje brał przede wszystkim z pism Filipa Melanchtona, pod którego ogromnym wpływem się znajdował. Był dobrze zorientowany w pracach historycznych średniowiecza i swoich czasów, korzystał też ze źródeł nie drukowanych, nie tylko sag, ale również spisów prawa⁵⁰.

Głównym celem Beyera było „pokrzepienie serc”. Starał się przywołać chlubną przeszłość, udowodnić, że Norwegia, dziś osłabiona, kiedyś była potężnym, niepodległym państwem, a tym samym dodać wiary, że odrodzenie jest możliwe. Patriotyzm zmagął się tu z głęboką religijnością, która nakazywała patrzeć na dzieje w kategoriach regresu i dla której najbardziej naturalna była degeneracyjna teoria dziejów. Próba przezwyciężenia tej sprzeczności było przyjęcie wizji wielkiego *origo gentis*, którą Beyer miał podaną w dawnych tekstach.

Decyzja ta ma jednak swoje ograniczenia: Beyer odrzucił znaną z *Heimskringli* etnogenezę, stwierdzając, że o początkach Norwegii trudno pisać, bo nigdzie nie ma o tym informacji, ani w naszych kronikach, ani w obcych. Rozważając pochodzenie nazwy kraju, przedstawiał różne teorie: wywodzi się od króla imieniem Nor, od miejsca na północy albo od ludu, który stamtąd przybył. Dalej przytaczał informację Kwintusa

⁴⁹ *Ibidem*, s. 9, 28; S. Sturlasson, *op. cit.*, t. 1, s. 38.

⁵⁰ G. Storm, *Fortale*, w: *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, wyd. G. Storm, Christiania 1895, s. 21–22, [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b537597&seq=315](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b537597&seq=315) [dostęp: 30.01.2024].

Kurcjusza Rufusa o ludzie, z którym wojował Aleksander Wielki i który zwał się Noritæ. Zauważał, że wygląd i obyczaje tego ludu były bardzo podobne do tych, które znamy u mieszkańców Nordland: mieli długie włosy, chodzili ubrani w zwierzęce skóry, jedli ryby suszone na słońcu i mięso wieloryba. Ale zaraz autor przywołał się do porządku: „nic pewnego nie wiemy, więc zostawię to”⁵¹. Beyer ukazuje się tu być typowym dziejopisem renesansu: nie może uniknąć przywołania starożytnego klasyka, ignoruje setki lat dystansu między swoimi czasami a Aleksandrem Wielkim – wszak nic się nie zmienia, a skojarzenie ze starożytnością jest konieczne. Ale mniej typowe jest w sumie sceptyczne podejście do otrzymanych wiadomości, zarówno o Norze, jak i starożytnym ludzie.

Uległ natomiast Beyer występującej w ówczesnej nauce tendencji do tworzenia skojarzeń lingwistycznych dotyczących nazw własnych i geograficznych na podstawie podobieństw brzmienia wyrazów. Informował więc, że z Norwegii w dawnych czasach wywędrowało wiele znamienitych ludów, co widzimy z ich nazw oraz krain, w których osiedli: Rugia z „Ryfylcker”, Normandia od „Normender”, Northumbria od „de Norske”, a może też Noricum i Norymberga w Niemczech⁵².

Łacińska, wierszowana kronika Halvarda Gunnarssøna była pierwszym dziełem, w którym uczona opinia publiczna Europy mogła przeczytać o historii dawnej Norwegii⁵³. Podstawą jest przekład/przeróbka Mattisa Størssøna, wskutek czego jest jeszcze bardziej oddalona od pierwotnej formy sag⁵⁴. Utwór jest literackim osiągnięciem, wpisującym się w dominującą tendencję renesansowej historiografii retoryczno-humanistycznej. Ale etnogeneza jest tu faktycznie ograniczona do krótkiego opisu kraju niegdyś kwitnącego dzięki wojowniczym bohaterom, rosnym władcom i wybitnym postaciom. Następnie: „Regibus (ut vocitant) Nessicis tempore longa parvit, alma quibus pax odiosa fuit, Saepe illis stricte libuit concurrere ferro, vitro qui voluit ceder rarus errat”⁵⁵. Po tym autor od razu przechodzi do opowieści o ojcu Haralda Pięknowłosego, Halvdanie Czarnym.

⁵¹ [A. Beyer], *Om Norgis Rige*, w: *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, wyd. G. Storm, Christiania 1895, s. 3–4.

⁵² *Ibidem*, s. 8.

⁵³ F. Singsaas, *Oslo-humanisterne*, w: *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen*, red. M. Allenius et al., København 1991, s. 62.

⁵⁴ I. Ekrem, [Wstęp], w: H. Gunnarssøn, *Norges Kongekronike (Chronicon Regum Norvegiae)*, wstęp, oprac. i tłum. I. Ekrem, Oslo 1992, s. 67.

⁵⁵ „Był pod panowaniem królewiat (jak ich zwa), którym błogosławiony pokój był wstrętny. Z zapalem wyciągali przeciw sobie miecze, rzadko który ustępował dobrowolnie”. H. Gunnarssøn, *Chronicon Regum Norvegiae, olim idiomate Norvegico conscriptum: Nunc autem primo Elegiacis Versibus latine expositum...* Rostochii Anno 1606, s. B 3 r., B v., <https://>

W przypadku Friisa mamy do czynienia z dwiema wersjami – jedna ukazana jest w jego przekładzie Snorriego, druga jest autorskim dziełem pastora, zawartym w jego opisie Norwegii.

Między tłumaczeniem Friisa i oryginalną wersją (we współczesnej, polskiej i norweskiej formie) występują różnice. Inny jest porządek, bardziej zbliżony do szeregu królewskiego: np. Friis przerobił rozdział pierwszy dotyczący Odyna, zostawiając w nim informacje o jego śmierci i pogrzebie i przenosząc do następnego ostatni akapit, mówiący już o Njordzie. Od tego momentu rozdziały odpowiadają kolejnym władcom⁵⁶. Jeszcze wyraźniejsza zmiana następuje nieco dalej, po opisie Olafa Drwała. Tu Friis odciął dalszy ciąg, nadając mu tytuł: „Norske Konger” (norwescy królowie) i dodał pod tytułem rozdziału „Król Halvdan Białonogi, król Oppland, Viken i Værmeland” tekst: „Tu odchodzimy od szwedzkich królów i [przechodzimy] do rodowitych norweskich królów, z których wywodzi się Harald Pięknowłósy i wśród których król Haldan [sic!] był pierwszy, choć urodził się w Værmeland w szwedzkim rodzie królewskim”⁵⁷. Takiego tekstu nie ma ani u Snorriego, ani w przekładzie Mattisa Størssøna. Podobny zabieg Friis zastosował w chwili rozpoczęcia narracji o Haraldzie Pięknowłosym – tu wstawiony tytuł brzmi „Królowie jedynowładni w Norwegii”, a następnie podtytuł: „Tu zaczyna się nowa lista królów, tych którzy byli królami jedynowładnymi, to znaczy panowali nad całym krajem oraz ziemiami trybutarnymi, które podbili”⁵⁸.

W pełni samodzielna praca Friisa to *Prawdziwy opis Norwegii oraz przyległych wysp...*⁵⁹ Opowieść o warunkach naturalnych, krajobrazie, roślinach, zwierzętach oraz ludziach poprzedza historyczne wprowadzenie poświęcone etnogenezie. Ujęcie jest podobne do zaprezentowanego przez Beyera, tylko bardziej rozbudowane. Friis całkowicie odciął się od jakiegokolwiek opowieści legendarnej: nie ma miejsca na Odyna i jego świętę, Skade czy

ia803208.us.archive.org/24/items/ChroniconregumNo000150316v0GunnReyk/ChroniconregumNo000150316v0GunnReyk_orig.pdf [dostęp: 27.07.2023].

⁵⁶ Snorre Sturlesøns *Norske Kongers Chronica udsat paa Danske, aff Peder Claussøn*, nu nyli-gen menige mand til gaffn, igiennemseet, continuerit oc til Trycken forferdiget, prentet ... ved Melchior Martzan, Kiøbenhafn 1633, s. 9, 10, podobnie s. 23.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 30: „I, Kong Halffdan Huidbein / Konge paa Oppland, oc i Vigen oc Værmeland. Nu vigis her fra de Suenske Konger oc til de Norigis indfødde Konger / af hues Stamme Kong Harald Haarfager siden er afkoimen / blant huilcke denne Kong Haldan [sic!] var den første / endog hand var fød Værmeland oc aff Suensk Kongestamme”.

⁵⁸ „Norske Envolds Konger”, Her begynder nu it nyt Kongetal paa dennem som hafue været Envolds Konger ofuer Norrig / det er / haft ale dette Rige at regiere / met hues Skatt-lande fom her hafue vnderleggit”, *ibidem*, s. 31.

⁵⁹ P. Claussøn Friis, *Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse...*, Prentet i Ki-øbenhaffn hos Melchior Martzan, paa Joachim Moltken Bogførers bekostning, 1632.

Gylfiego. Informacja, że nazwa kraju wzięła się od Nora, pierwszego króla, jest podana w formie „niektórzy twierdzą” i skontrowana alternatywną teorią, że źródłem jest określenie północy⁶⁰. Autor przytoczył opinie mówiące o tym, że ludy, które pierwsze zasiedliły Norwegię, pochodziły albo z Danii, albo ze Szwecji⁶¹. Mieszkańcy Szwecji wywodzą się od Scytów, na co wskazuje, zdaniem Friisa, ich nazwa.

Kiedy Scytowie przybyli na ziemię dzisiejszej Szwecji, mieszkający tam Goci usunęli się i skupili na ziemiach Zachodniej i Wschodniej Götaland. Później, z jakiejś przyczyny ruszyli na zachód i zasiedlili ziemię Norwegii. Friis zauważał, że mieszkańców Norwegii łączy dużo z Zachodnimi Gotami – mają podobny język, obyczaje, łączy ich przyjaźń i dobre sąsiedztwo, a ponadto królowie Norwegii i Szwecji często wchodzili w związki małżeńskie, więc jest możliwe, że dawniej byli jednym ludem. Ta szwedzka geneza została jednak zmanipulowana przez duńskiego wydawcę opisu, Ole Worma, który wprowadził zmiany i z nich wynikało, że Norwegowie pochodzą od ludu duńskiego. W rezultacie ukazany wywód stał się niekonsekwentny⁶².

Jednakże dotyczy to głównie środka kraju i jego wschodniej części, przy granicy ze Szwecją, na wybrzeżach natomiast, gdzie Norwegia ma wiele dobrych portów, zamieszkiwali przede wszystkim wikingowie, którzy organizowali wyprawy morskie. Ci pochodzili z różnych krajów, nie tylko z Danii i Szwecji, ale też z Anglii.

Realistycznie autor zauważał, że zasiedlono najpierw najlepsze i najwygodniejsze miejsca, na wybrzeżu. Dopiero potem ziemię położone między skałami, otoczone wielkimi górami i pustkowiem, głównie przez banitów albo tych, których do ucieczki zmusiła tyrania i przemoc królów lub rozbójników leśnych; albo z powodu rosnącej liczby ludzi⁶³.

Wedle autora mieszkańców Norwegii wywodzą się od twardego ludu, bowiem zawsze byli oporni, nieposłuszni, samowolni, pyszni, niespokojni, zbuntowani i krwiożerczy „i nie mogę zaprzeczyć – nadal tacy są [...]”⁶⁴.

W ujęciu Friisa etnogeneza nie tylko jest racjonalna i pozbawiona jakichkolwiek legendarnych wątków, ale pisarz nie wykorzystał jej, by dodać swojemu narodowi blasku i chwały. Wręcz przeciwnie, wywód od

⁶⁰ *Ibidem*, s. 1.

⁶¹ *Ibidem*, s. 9.

⁶² *Ibidem*, s. 11; idem, *Norriges Bescriuelse*, w: *Samlede Skrifter af Peder Clausson Friis*, wyd. Gustav Storm, Kristiania 1881, s. 256.

⁶³ P.C. Friis, *Norriges Oc Omliggende Øers*, s. 12.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 11–12: „effterdi de hafue altid været et hart, motwilligt, ulydigt, selffraadigt oc ofuerdadigt, uroligt, oprørisk oc blodgierigt Folck, som jeg icke kand benecte de endru ere [...]”.

narodu szwedzkiego oraz dość cierpka charakterystyka świadczą o dużej odporności Friisa na typowe dla renesansu i baroku interpretacje *origo gentis*. Wspominając o pochodzeniu wielu rodzin norweskich z Danii, Friis przenosił w przeszłość realia swoich czasów: napływ duńskich urzędników (też pastorów) do Norwegii po 1536 r.

Zarówno Beyer, jak i Friis wykazali się bardzo racjonalnym podejściem do kwestii etnogenezy: zignorowali faktycznie cały przekaz średniowieczny, zostawiając, opatrzonego wszelako dużym znakiem zapytania, eponima Nora. Przekaz Snorriego dyskwalifikowały też elementy pogańskie, nie do przyjęcia dla obu pisarzy, których cechowało protestanckie zaangażowanie religijne. Nieciekawie rysowało się pochodzenie norweskich królów od władców Szwecji, w tym czasie już postrzeganej z rosnącą wrogością. Friis identyfikował się przede wszystkim jako członek Kościoła luterńskiego, będącego częścią duńskiej struktury państwowej, zależnego od utrzymania związku z monarchią Oldenburgów. Był krytyczny wobec przywiązania chłopów norweskich do relikwów katolicyzmu oraz nich samych, co mogło skutkować niewiarą w kulturową wartość autochtonicznej etnogenezy. Ujęcia etnogenezy w ten sposób potwierdzają dostrzeżony w twórczości humanistów melancholijny i nostalgiczny, w pewnym sensie pesymistyczny, rys ich norweskiego patriotyzmu.

Kompilację, nie zawsze udaną, też przedstawionych przez Beyera i Friisa, ujętą w niezbyt pewne hipotezy, przedstawił Jens Lauritzson Wolff (ok. 1584–1669), norweski księgarz i pisarz mieszkający w Kopenhadze, w dziele *Norrigia illustrata*, będącym opisem topograficznym z historycznym wstępem⁶⁵. Choć autor starał się przedstawić swoją ojczyznę w jak najlepszym świetle, nie objęło to opowieści o początku. Autor wspominał pochodzenie od Nora, od słowa „północ”, od plemienia Noritis, pisał także o pierwszym zasiedleniu przez Duńczyków (tzn. Cymbrów i Jutów). Okres ten kończy dojście do władzy i podporządkowanie sobie całego kraju przez Haralda Pięknołosego⁶⁶. Podobnie jak poprzednicy, autor nie próbował dokonać żadnego uściślenia chronologii ani zestawienia tych dziejów z „historią powszechną”.

Koncepcje o wiele bardziej charakterystyczne dla typowych XVII-wiecznych ujęć etnogenezy, czyli prezentujących własny kraj i naród jako przodujący w dziejach cywilizacji oraz matecznik wielkich, opisanych

⁶⁵ *Norrigia illustrata, Eller Norges Med sine Underliggende Lande og Øers Korte og Sandfærdige Beskrivelse: Hvor udi lofois og berømmis det Riges Herlighed; Kongernis Magt; Stridbarhed og Mandelighed; Adelens og Kæmpernis Dristighed; Sande Religion og... Colligeret og sammenskrefven af Jens Lauritzson Wolff. [Kbh.], [1651?].*

⁶⁶ *Ibidem*, s. 17–21.

w starożytnych dziełach ludów, pojawiły się pod koniec XVII w. i reprezentuje je przede wszystkim Jonas Ramus (1649–1718), którego dzieła zostały wydrukowane już w XVIII w.

Co prawda już w epoce (a tym bardziej później) opinie uczonych na temat pisarstwa Ramusa były, mówiąc łagodnie, raczej krytyczne⁶⁷, nie zmienia to faktu, że był pisarzem popularnym, jego historycznym koncepcjom warto więc się przyjrzeć. W swojej *Historii królów Norwegii*⁶⁸ Ramus dokonał syntezy opowieści etnogenetycznej na kilku poziomach. Po pierwsze zebrał najważniejsze dokonania historiografii w interesującym nas zakresie, po drugie konsekwentnie wpłótł swoją wizję dziejów ojczyzny w historię biblijną i starożytną. Realizację tego zamiaru zapowiadał w przedmowie do czytelnika, w której pisał, że Snorri pominął w swej kronice wielu norweskich królów, panujących w najdawniejszych czasach, i tę lukę zamierza uzupełnić⁶⁹. Wśród wymienionych źródeł było też dzieło Thormoda Torfæusa, które prawdopodobnie natchnęło go pomysłem, by spróbować zintegrować poznane opowieści. Przywoływał też własną pracę o Odynie, w której starał się udowodnić, że był on tożsamy z Odyseuszem⁷⁰.

Już na samym początku genezę biblijną autor połączył z wiedzą o klasycznej tradycji za pomocą prostego zabiegu, zaczerpniętego z prac

⁶⁷ L. Daae, *Historiske Skildringer*, t. 2, Kristiania 1878, s. 90, <https://www.nb.no/items/1e6910d7c83f27fab205a181257b6c40?page=0&searchText=ludvig%20daae%20historiske%20skildringer> [dostęp 14.02.2022]; J. Olafsen, *Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen*, „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed” 1835, 3, 1, s. 74, https://books.google.pl/books?id=3gg8_hlCmoAC&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [dostęp: 1.04.2023]; A. Magnusson, *Brevveksling med Torfæus*, wyd. Kristian Kålund, København–Kristiania 1916, s. 20, 23.

⁶⁸ [J. Ramus], *Norriges Kongers Historie: i Tvende Parter, Den første Part, Fra Kong Nor Indtil Kong Harald Haarfager, Den Anden Part, Fra Kong Harald Haarfager Indtil Kong Oluf Hagensøn : Med hosføyet Tids-Register Over det merkeligste som siden den Tiid i Norrige sig haver tildraget...*, Kjøbenhavn 1719 [wyd. P. Nørwig], <https://www.nb.no/items/ee126beb3a374e564e9d7aec92113b2b?page=5#0> [dostęp: 31.07.2023].

⁶⁹ *Ibidem*, s. 3–4.

⁷⁰ J. Ramus, *Ulysses et Otinus Unus & idem Sive Disquisitio Historica & Geographica, qua, ex collatis inter se Odyssea Homeri, & Edda Island. Homerizante, Otini fraudes deteguntur, ac detracta larva in lucem portrahitur Ulysses*, Hafnia 1702. (Zdigitalizowana forma w zbiorach Biblioteki Królewskiej w Kopenhadze: <http://www5.kb.dk/e-mat/dod/130020576716.pdf> [dostęp: 1.04.2023]); II wydanie 1713; w 1716 r. praca ukazała się pod tytułem *Tractatus historico-geographicus, quo Ulyssem et Outinum unum eundemque esse ostenditur, et ex collatis inter se Odyssea Homeri & Edda Island Homerizante, Outini fraudes deteguntur, ac, detracta larva, in lucem protrahitur Ulysses* i zawierała uzupełnienia.

duńskich, głównie Ch. Lyschandera i Hansa Strelowa⁷¹. Otóż syn Jafeta i wnuk Noego Gomer został ukazany jako protoplasta wymienionych przez Homera Kimmeryjczyków, ludu żyjącego na dalekiej północy. Za pomocą erudycyjnego wywodu Ramus udowadniał też, że Kimmeryjczycy to Cymbrowie. Według niego pewne było również, że, jak pisze Snorri, Outin/Odyn (czyli Odyseusz) dotarł na północ z miasta Asgard, czyli Troi, że jego syn Skiold został królem na Jutlandii, a Sæming królem w „Noregur”, co dziś jest Norwegią.

Nie jest też wykluczone, że – jak sądzą niektórzy – na północ dotarli też Kananejczycy, wypędzeni przez Jozuego, albo Fenicjanie, możliwe jest także, że (jak pisał Monmouth) po tym, jak lud z Egiptu, pod wodzą córki faraona Scoty, założył Szkocję, część z nich, zważywszy na łatwą komunikację między zachodnimi wyspami a Norwegią, dotarła do Norwegii. Ramus zaobserwował, iż mieszkańcy prowincji Hordaland, do której najbliższej jest ze Szkocji, różnią się w mowie i obyczajach od reszty Norwegów, jest zatem możliwe, że są innego pochodzenia⁷².

Tę opartą na swobodnych skojarzeniach i luźnych domysłach opowieść kończy zaskakująco racjonalna konkluzja, być może zainspirowana Friisem (choć niezupełnie zgodna z powyższymi dywagacjami): pewne jest, że pierwsi mieszkańcy Norwegii przybyli w różnym czasie i z różnych terenów, co wynika z kształtu geograficznego kraju, trudno dostępnych miejsc, dużych odległości i oddzielenia różnych części od siebie; fiordy zapewniają dobry dostęp do morza, więc pewnie pierwsi byli rozbójnicy morscy z Danii, Anglii i Niemiec, Szkocji i Orkadów; natomiast na terenach graniczących z Viken, Halland i Skanią (czyli na wschodzie) mieszkańcy mogli przybyć z tych rejonów.

Wspomnianą przez Jordanesa „Scandzę” Ramus identyfikował jako Półwysep Skandynawski, ale z kontekstu jasno wynika, że Norwegii przypada chwała bycia kolebką ludzkości, bo to stąd właśnie wyszły sławne ludy podbijające Europę: Goci, Cymbrowie, Longobardowie, a potem Normanowie. O pochodzeniu Gotów z Norwegii świadczył zdaniem Ramusa fakt, że do dziś na młodych mężczyzn mówi się tu „gut”. Rozważania kończą się stwierdzeniem, że dawni Norwegowie byli dzielnymi i dumnymi wojownikami oraz charakterystyką współczesnych (tu z kolei ocena Friisa została odrzucona): są dzielni, nieustraszeni (*uforfærdig*), pracowici, uczciwi, szczerzy, honorowi i bardzo gościnni⁷³.

⁷¹ O tym vide: K. Szelağowska, *Duńskie koncepcje Origo gentis w nowożytnej historiografii narodowej*, „Res Historica” 2022, 54, s. 169–195.

⁷² [J. Ramus], *Norriges*, s. 5–11.

⁷³ *Ibidem*, s. 12–14.

W kolejnej części (z osobną paginacją) następował opis historii królów Norwegii od Nora do Haralda Pięknowłosego. Tu autor opierał się na znanych sobie przekazach z sag, głównie *Hvordan Norge ble bebygd*. Pierwszym królem, który zjednoczył państwo w zachodniej części Półwyspu Skandynawskiego, był Nor (rzecz dzieła się AM 2760). Kraj zamieszkały był wówczas przez olbrzymów (*kiemper*). Nor pochodził ze wschodnich regionów, jego ojcem był Thorre, słynny władca z Gotlandii, Kvenlandii i Finlandii. Imię jego wywodzi się od imienia głównego boga czczonego na Północy, Thora. Ramus interpretował (powtarzając rozumowanie Friisa w odniesieniu do Odyna), że Thor w istocie był ojcem plemienia, a uczynienie go bogiem wynikało z dążenia, by lepiej go pamiętano⁷⁴. Po śmierci Nora jego dzieci i wnuki podzieliły kraj między siebie, jednocześnie łącząc się z starymi rodami zamieszkującymi Norwegię. Dzieło zjednoczenia (AM 2820) podjął Sæming, syn Odyna i Skade (która poślubiła go, opuściwszy Nora), od którego wchodzi się druga dynastia królów Norwegii⁷⁵. Dołączone zostały tablice genealogiczne obu rodów.

Znalazło się także miejsce dla roli Odyna/Odyseusza, który przybywszy na Północ, wprowadził trojańskie prawa i obyczaje. Jego potomkowie zamieszkali w Halogaland (kraina, którą Homer zwał Ogygia), zaś Evind Skaldaspillere spisał ich rodowód, ukazując, że od nich wywodzi się jarl Håkon⁷⁶.

Następnie podana zostaje kolejna wersja, powielenie opowieści z Eddy młodszej, ale też nieco nieuporządkowana, bo raz ponownie wymienia się Sæminga, syna Odyna i Skade, jako króla, by potem znów powrócić do dziejów Odyna w Szwecji, czyli układu z Gylfim i podziale ziem między „pozostałych bogów: Nor miał mieć Noatun, Frey Uppsälę, a Thor Trudanger”⁷⁷.

Dążąc do maksymalnego wykorzystania różnych źródeł, Ramus stworzył narrację chaotyczną, wewnętrznie sprzeczną i bardzo niejasną. W swojej historii Kościoła⁷⁸ nie uwzględnił etnogenezy przedstawionej w sagach, ale ukazywał genezę biblijną (pochodzenie od Gomera, utożsamienie najstarszych mieszkańców z Cymbrami i Kimmeryjczykami), wspominał o identyfikacji Odyna z Odyseuszem i uznawał, że Goci, Cymbrowie i Longobardowie wyszli z Norwegii. Informacje te są rozproszone w pracy i nie układają się w jeden ciąg⁷⁹.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 1–2.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 5–7, 17.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 17–18, 20.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 19.

⁷⁸ J. Ramus, *Guds*, wyd. 2, 1736.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 3, 40, 130, 220, 240.

Dzieło Thormoda Torfæusa⁸⁰ pozostaje najbardziej ambitnym przedsięwzięciem w dziejach XVI- i XVII-wiecznej historiografii norweskiej. Także on próbuje skomponować etnogenezę poprzez kompilację różnych teorii, głównie Snorriego i Arngrímura Jónssona. Jego opis etnogenezy jest najbardziej rozbudowany. Nie brakuje w jego pracy krytycznej weryfikacji legendarnych przekazów, często baśniowych, oraz podważania teorii Olufa Rudbecka⁸¹.

Jako jedyny z autorów Torfæus podjął próbę zasygnalizowania filozoficznej podstawy swego toku myślenia – była nią koncepcja żywiołów sięgająca czasów starożytnych: tak jak każdy organizm zbudowany jest z czterech żywiołów, tak lud norweski składa się z czterech części. Paralelny do tego przekonania jest pogląd, aczkolwiek nierozwijany w naukowy wywód, że ludy północy łączą w sobie pochodzenie od wszystkich synów Noego: „Mesjasz (czyli Chrystus) pochodzi od Sema i z nim narodziliśmy się na nowo, od Chama wywodzą się giganci, a od nich też pochodzimy, od Jafeta wywodzą się oba gockie ludy, i także Scytowie nie roszczą sobie pretensji do innego pochodzenia”⁸².

Tak więc ludność na ziemiach Północy pojawiała się falami, choć autor przyznawał, że nie jest w stanie określić, kiedy to się stało⁸³. Sugestię wynikającą z narracji Snorriego, że Odyn przybył jako pierwszy, tłumaczył tym, że Odyn zrobił wszystko, by pamięć i wiedza o poprzednich władcach zaginęła. Uczynił zaś to po to, by jego własne działania były największe, „chciał by wszyscy wierzyli, że jest ojcem wszystkich [...]”. Z nim zatem miała zaczynać się nasza najdawniejsza historia⁸⁴.

Tymczasem, zgodnie z przekazem biblijnym, początki zasiedlania Norwegii należy wiązać z historią Noego, jego synów i wnuków oraz z Wieżą Babel⁸⁵. Wskutek tych wydarzeń na ziemiach Norwegii pojawili się giganci (nie mylić z „dzikimi i wstrętnymi” trollami, podkreślał autor, które wymieniane są w sagach; te opowieści należy traktować jako baśnie). Autor rozważał ich naturę (dostrzegając cechy obecne także u współczesnych mu ludzi Północy), analizował drogę, jaką przebyli z południa, przytaczał różne teorie na temat tego, z jakimi ludami biblijnymi te wędrówki się wiązały. Zauważał jednocześnie, że giganci

⁸⁰ T. Torfæus, *Norges historie*, t. 1, red. T. Titlestad, tłum. Å. Ommundsen, V. Roggen, Bergen 2008.

⁸¹ *Ibidem*, m.in. s. 88–89, 94–96, 107, 252, 263, 280–283, 292–294. Chodzi o koncept szwedzkiego uczonego (1630–1702) identyfikujący Atlantydę ze Szwecją.

⁸² *Ibidem*, s. 243.

⁸³ *Ibidem*, s. 240.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 58.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 242–243.

przeżyli na terenie Norwegii do XIV w., czego dowodem były wzmianki w źródłach z tego czasu⁸⁶. Przyjął, że najbardziej prawdopodobne jest, iż giganci to potomkowie Chama i jego syna Kanaana, czyli Kananejczycy, wypędzeni z ojczyzny przez Izraelitów. „Giganci osiedlili się w naszym kraju jako najpierwsi, nie na mocy podziału ziemi przez Noego [...], ale z powodu konieczności, która wygnała ich z własnej ziemi i zmusiła do szukania nowych, bezpiecznych siedzib”⁸⁷. W tych opisach Torfæus posiłkował się tekstem Arngrímura Jónssona, który w *Crymogeí* utożsamiał gigantów z olbrzymami (*jætter*), często wymienianymi w staroislandzkiej literaturze. Jónsson uważał, że stary język nordycki jest mieszanką języka olbrzymów z językiem Odyna i został prawie w niezmienionej formie zachowany w Islandii⁸⁸.

Idąc tym tropem, Torfæus przytoczył szczegółową informację z *Eddy*, w której występuje najstarszy gigant o imieniu Norve lub Narve. Torfæus zauważył, że postać ta jest mylona z Norem, założycielem państwa norweskiego, oraz z Njordem (to głównie Rudbeck, ale Ramus zrobił ten sam błąd), królem szwedzkim⁸⁹.

Druga grupa to skandynawscy Goci, o których informacji szukać należy u zagranicznych pisarzy, jako że nasi mało o nich piszą, stwierdzał autor. Tworzyli ją Goci, Geci oraz Cymbrowie, faktycznie będący jednym ludem, wywodzącym się ze Scytii, czyli ziem nad Morzem Czarnym. Mieli wspólny język i obyczaje⁹⁰.

Trzecia grupa, której opis oparty jest głównie na Snorrem, to Asowie, czyli Scytowie. Także oni wywodzą się znad Morza Czarnego, ich siedziba – Asgard – miała leżeć na wschód od rzeki Tanais. Opisując te tereny, Torfæus wymienił m.in. Macieja Miechowitę (w oryginalnym łacińskim tekście: Matthia a Micovio)⁹¹. Dużą część tych rozdziałów zajmują rozważania nad genealogią Odyna, którego wywód od Priama (króla Troi) i od Noego przytaczał. Dystansując się od mitologicznych treści Snorriego, zaznaczał, że nie należy mylić tego Odyna z postacią wymienioną w mitologii *Eddy*: synem stwórcy Wszechświata Bure. Interpretując mit o Gefionie i jej sposobie stworzenia Zelandii, Torfæus jednoznacznie określa opowieść mianem mitu i zauważa, że jego rolą było zwiększenie

⁸⁶ *Ibidem*, s. 244–255.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 254.

⁸⁸ J. Benediktsson, *En islandsk humanist omkring år 1600*, w: *Latin og nationalsprog i Norden efter reformaionen*, red. M. Allenius et al., København 1991, s. 98.

⁸⁹ T. Torfæus, *op. cit.*, s. 252.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 258–259, 263–265, 268–269.

⁹¹ *Thormodí Torfæi Historia rerum norvegicarum*, Hafniæ MDCCCXI, s. 136.

chwały Danii kosztem Szwecji⁹². Przy okazji polemiki z Rudbeckiem w tym kontekście autor stwierdzał: tracą czas ci, którzy „budują historię na podstawie baśni z *Eddy*”⁹³.

Wreszcie czwarta grupa przybyszów, czyli „późni Goci”, została opisana na podstawie sagi *Hvordan Norge ble bebygd*. Torfæus podkreślał, że to był ród, który wydał założyciela państwa norweskiego, czyli Nora. Dokładnie przytoczone zostały opowieści o wyprawach Nora i jego brata oraz zajęciu przez nich ziem norweskich. Historyk skłaniał się do poglądu, że Nor żył współcześnie z Odynem, czyli urodził się ok. 30 roku po Chrystusie⁹⁴.

Całość wywodów etnogenetycznych zajmuje w dziele Torfæusa pięć pierwszych ksiąg pierwszego tomu, obejmującego historię Norwegii po czasy Halvdana Czarnego włącznie. Pierwsza księga, oparta na literaturze klasycznej dotyczy raczej ludów. Tu największy nacisk położony jest na ich charakterystykę, tereny zamieszkiwania, trasę wędrówki. W chwili, gdy autor sięga po sagi, narracja w coraz większym stopniu staje się – często wzbogaconym o rachuby chronologiczne – wywoodem genealogicznym poszczególnych postaci: władców, ale też innych bohaterów. Informacje na ich temat, ich cechy bądź szczegóły biograficzne niemal tu nie występują. Dopiero od księgi szóstej zaczyna się opowieść bardziej zbliżona do formy sagi: o poszczególnych bohaterach i ich losach. Zwrócono uwagę, że w dużej mierze dzieło Torfæusa należy postrzegać jako zbiór materiałów oraz informacji źródłowych, często konfrontowanych ze sobą, choć nie zawsze z krytyczną analizą, a cel historyka określono jako dążenie do zebrania i systematyzacji materiału na temat przeszłości Norwegii⁹⁵. Na modłę historyków średniowiecznych Torfæus przede wszystkim kompiluje, parafrazuje i komentuje tekst sag, jednocześnie jednak pilnując porządku chronologicznego, który służy historykowi często jako narzędzie weryfikujące⁹⁶.

Torfæus jest mocno osadzony w tradycji XVI- i XVII-wiecznej historiografii, z jej zasadami komponowania narracji w formie traktatu

⁹² T. Torfæus, *op. cit.*, s. 288–289, 299.

⁹³ *Ibidem*, s. 282.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 310–327.

⁹⁵ L. Boje Mortensen, *Before historical 'sources' and literary texts. The presentation of saga literature in Thormod Torfæus' Historia rerum Norwegicarum (1711)*, „Renaissanceforum” 2008, 5, www.renaissanceforum.dk Lars Boje Mortensen: Before Historical 'Sources', s. 3, https://www.njrs.dk/rf_5_2008.htm [dostęp: 12.08.2023]; I. Stene, *Historiografenes verden En studie av to skandinaviske forestillinger om verden, endring og kunnskap ved utgangen av det 17 århundret*, Oslo 2016.

⁹⁶ J.G. Jørgensen, *Thormod Torfæus og det fantastiske i sagalitteraturen*, [Norsk] „Historisk Tidsskrift” 2008, 87, 3, s. 483.

polemicznego (zwłaszcza dotyczy to *origo gentis*) oraz niechęcią do pozostawiania luk w opowieści. Cechuje pisarza duża wierność sagom legendarnym, z których Torfæus nie chciał zrezygnować, mimo że był świadom ich słabości. Decydował się więc oddawać w ręce czytelnika decyzję co do wiarygodności zawartych w nich informacji⁹⁷. Uwzględnienie w opowieści obecności gigantów było dowodem na przywiązanie do tradycji, zarówno biblijnej, jak i staronordyckiej, ale jednocześnie historyk, być może znając renesansowe, odmienne od średniowiecznego⁹⁸, postrzeganie gigantów jako stworzeń cywilizowanych, zdecydowanie odróżnił ich od trolli, czyniąc z nich członków ludzkiej rasy.

Przedstawiona przez Torfæusa etnogeneza jest próbą kompilacji zastanych i znanych z literatury wersji. Sięgnięcie po inne poza Snorrem (którego Torfæus skądinąd niezwykle cenił) opowieści pozwoliło odebrać genezę narodu i królów Norwegii od historii Szwecji i „ukryć” związki norweskich królów z Odynem z Uppsali. I tak np. Olaf zwany Drwalem oraz jego syn Halvdan Białonogi, u Snorriego „łącznicy” między dynastami szwedzkimi a królami Norwegii, praktycznie w ujęciu Torfæusa nie występują, próżno szukać ich obu w szczegółowych wykazach genealogicznych, choć autor podał mimochodem informację, że Olaf był przodkiem Haralda Pięknołosego⁹⁹. Sięgając po treści mitologiczne, historyk starał się je racjonalizować za pomocą euhemeryzacji czy dezawuowania jako elementu baśniowego, wpisując się w znane od średniowiecza tendencje do przekształcania mitu w historię¹⁰⁰. Efektem jest wizja, w której zasiedlanie Norwegii dokonywało się w sposób archetypiczny, przez wędrowkę, ale jednocześnie był to proces. Historyk nie widział etnogenezy w postaci szeregu królewskiego, choć zwracał uwagę na rolę takich ważnych postaci jak Odyn czy Nor. Kształtowanie się narodu norweskiego to amalgamacja różnych ludów (czy rodów, jak to ujmował), dzięki czemu na rodowód składały się początki biblijne, koncepcja napływu Asów Snorriego oraz, najważniejsza, autochtoniczna teoria pochodzenia od Nora. Ta kompilacja nie zawsze jest czytelna i spójna. Ale nawet w odniesieniu do opisu późniejszych dziejów, kiedy staje się taka, narracja historyka bywa „mozaikowa” lub „patchworkowa”¹⁰¹.

⁹⁷ I. Stene, *op. cit.*, s. 76, 78.

⁹⁸ W. Stephens, *op. cit.*, s. 6, 58, 66, 75, 100–103, 185.

⁹⁹ T. Torfæus, *op. cit.*, s. 853.

¹⁰⁰ J. Banaszkiewicz, *O Dumézilu i jego badaniach – bardzo krótko*, w: G. Dumézil, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006, s. XIII, 15.

¹⁰¹ K. Skovgaard-Petersen, *The first post-medieval history of Norway in Latin: The Historia Rerum Norvegicarum of Thormod Torfæus*, Paper given in Munich conference „Germania

ZAKOŃCZENIE

Powstałe w epoce nowożytnej norweskie *origo gentis* ukazują próby zintegrowania średniowiecznej literatury narodowej z europejskimi wzorami dominującymi w epoce. Znane są występujące w tamtym okresie starania o uwypuklenie rodzimych tradycji poprzez zaznaczenie na przykład autochtonicznego charakteru etnogenezy, a przynajmniej podkreślenie roli własnych, narodowych przodków. Odpowiednikiem Nora byłby zatem Lech. Dla norweskich pisarzy XVI-wiecznych, najbardziej przywiązanych do tej wersji etnogenezy, problemem było jednak to, że bogactwo treści, obfitość detali, szczegółowych danych występujące w sagach służyły innej etnogenezie – wywodu norweskich władców i samego ludu od Odyna, od Szwedów, przedstawionego do tego w sposób mało przejrzysty. Nie ratowało tej wersji jej powiązanie z genezą biblijną i klasyczną. Pozostali więc wobec tego materiału sceptyczni, pozwalając Snorriemu mówić samemu za siebie w udostępnianych publiczności tłumaczeniach. Dopiero pod koniec XVII w. zwycięża barokowy lęk przed *horror vacui*: pojawia się dążenie do wykorzystania wszystkiego. Mając za zadanie stworzenie historii królestwa norweskiego, równoprawnej, jak głosiła doktryna młodego absolutyzmu duńskiego, części monarchii, Torfæus zdecydował się na syntezę wszystkich przekazów. Dysponował o wiele większą wiedzą na temat Nora niż poprzednicy, nie ograniczył się jednak tylko do tej wersji. Połączył ją z elementami koncepcji Snorriego, genezą biblijną i klasyczną, mocno nasycając narrację treściami obecnymi w norweskiej kulturze, także ludowej.

Dokonanie historyka można uznać za udane, choć w dyfuzji jego pomysłów przeszkodził mocno erudycyjny, w tradycyjnym sensie, charakter pracy. Jej ogrom, język łaciński, natłok informacji nie sprzyjały powszechnemu czytelnictwu. A poza tym dzieło było spóźnione: w momencie publikacji wzrastały już nowe idee w historiografii, a oświecenie podejmowało szturm na obowiązujące wizje dawnych dziejów.

latina – Latinitas teutonica” 2001, nlb., https://www.academia.edu/19565322/The_first_post_medieval_history_of_Norway_in_Latin_The_Historia_Rerum_Norvegicarum_Copenhagen_1711_by_Thormod_Torf%C3%A6us [dostęp: 13.08.2023].

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Beyer A.P., *Om Norgis Rige*, w: *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, wyd. G. Storm, Christiania 1895, [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b537597&seq=315](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b537597&seq=315) [dostęp: 30.01.2024].
- Commentarii historici duo hactenus inediti: Alter de regibus vetustis Norvagicis, Alter, de profectio-
ne Danorum in Terram Sanctam, circa annum 1185 susceptam, eodem tempore ab incerto
autore conscriptus: cura olim & opera viri clarissimi, Iohannis Kirchmanni, Lubec. nunc
primum editi, ab hujus nepote Bernh. Casp. Kirchmanno, Amstelodami 1684.*
- Crymogaea sive Rerum Islandicarum libri III per Arngrimum Jonam Islandum, Hamburgi [1609],
<https://www.kb.dk/e-mat/dod/130023739098-color.pdf> [dostęp: 10.05.2022].*
- Edda Islandorum an. Chr. MCCXV Islandice conscriptum per Snorronem Sturlae Islandiae, Hav-
niae 1665.*
- Friis P.C., *Norriges Bescrifuelse*, w: *Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis*, wyd. Gustav Storm, Kristiania 1881.
- Friis P.C., *Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse...*, Kiøbenhaffn 1632.
- Gunnarssøn H., *Chronicon Regum Norvegiae, olim idiomate Norvegico conscriptum: Nunc autem
primo Elegiacis Versibus latine expositum...*, Rostochii 1606, https://ia803208.us.archive.org/24/items/ChroniconregumNo000150316v0GunnReyk/ChroniconregumNo-000150316v0GunnReyk_orig.pdf [dostęp: 27.07.2023].
- Magnusson A., *Brevveksling med Torfæus*, wyd. K. Kålund, København–Kristiania 1916.
- Mnich Teodoryk, *O starożytności norweskich królów*, tłum. i oprac. R. Rutkowski, Toruń 2021.
- Nowa Edda, czyli Edda młodsza albo prozaiczna*, tłum. J. Lelewel, Sandomierz 2006.
- Ramus J., *Ulysses et Otinus Unus & idem Sive Disquisitio Historica & Geographica, qva, ex
collatis inter se Odyssea Homeri, & Edda Island. Homerizante, Otini fraudes deteguntur, ac
detracta larva in lucem portrahitur Ulysses*, Hafnia 1702.
- Ramus J., *Norriges Kongers Historie i Tvende Parter, Den første Part, Fra Kong Nor Indtil Kong
Harald Haarfager, Den Anden Part, Fra Kong Harald Haarfager Indtil Kong Oluf Hagen-
sen, Med hosføyet Tids-Register Over det merkeligste som siden den Tiid i Norrige sig ha-
ver tildraget*, Kjøbenhafn 1719, <https://www.nb.no/items/ee126beb3a374e564e9d7ae-c92113b2b?page=5#0> [dostęp: 31.07.2023].
- Snorrason Oddr, *Saga o Olafi e Tryggvasonie*, tłum., oprac. i wstęp A. Waśko, Kraków 2013.
- Snorrason Oddr, *Saga om k. Oloff Tryggwaszon i Norrege Sammenskrefwen pågammal swen-
skaeller gothiska af Odde munck nu pånya swenskan, samt det latiniske språket öfversatt
aff Jacob Jsthmen Reenhjelm (-)*, wyd. [H. Keyser II], Vpsalæ 1691.
- Sturluson Snorri, *Norske kongers chronica udsat paa Danske aff Peder Claussøn, fordum
sognepræst i Undal, Kiøbenhafn 1633*, <https://archive.org/details/snorresturlessns-00snor> [dostęp: 28.07.2023].
- Sturluson Snorri, *Heimskringla*, t. 1, oprac. A. Waśko, J. Morawiec, tłum. R. Leśniakiewicz-
-Drzymała et al., Kraków 2019.
- Sturluson Snorri, *Heimskringla*, t. 2, oprac. A. Waśko, J. Morawiec, tłum. R. Leśniakiewicz-
-Drzymała et al., Kraków 2019.
- Sturluson Snorri, *Norske Kongers Krønike oc bedriff t, indtil unge Kong Haagens tid, som døde:
Anno Domini 1263, udset aff gammel Norske paa Danske*, Kiøbenhaffn 1594.
- Sturluson Snorri, *Snorres fortale*, [Prolog, przedmowa Snorrego do Eddy prozatorskiej], tłum.
F. Jónsson, 1902, https://heimskringla.no/wiki/Snorres_fortale [dostęp: 22.07.2023].
- Torfæus Tormod, *Historia rerum norvegicarum, pars secunda*, Hafniæ MDCCCXI.

- Torfæus Tormod, *Norges historie*, t. 1, red. T. Titlestad, tłum. Å. Ommundsen, V. Roggen, E. Forlag, Bergen 2008.
- Wolff Jens Lauritzson, *Norrigia illustrata, Eller Norges Med sine Underliggende Lande og Øers Korte og Sandfærdige Beskrivelse: Hvor udi lofs og berømmis det Riges Herlighed; Kongeris Magt; Stridbarhed og Mandelighed; Adelens og Kæmpernes Dristighed; Sande Religion og...*, [København 1651].

Studies (Opracowania)

- Banaszkiewicz J., *O Dumézilui jego badaniach – bardzo krótko*, w: G. Dumézil, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006.
- Benediktsson J., *En islandsk humanist omkring år 1600*, w: *Latin & nationalsprog i Norden efter reformaionen*, red. M. Allenius et al., København 1991.
- Bietenholz P.B., *Historia and fabula. Myths and Legends in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, Leiden–New York–Köln 1994.
- Bömelburg H.-J., *Polska myśl historyczna a humanistyczna historia narodowa (1500–1700)*, tłum. Z. Owczarek, Kraków 2011.
- Ciesielski Z., *Dzieje kultury skandynawskiej*, t. 1, *Od pradziejów do Oświecenia*, Gdańsk 2016.
- Daae L., *Historiske Skildringer*, t. 2, Kristiania 1878, <https://www.nb.no/items/1e6910d7c83f-27fab205a181257b6c40?page=0&searchText=ludvig%20daae%20historiske%20skildringer> [dostęp 14.02.2022].
- Deptuła C., *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000.
- Dumézil G., *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006.
- Ekrem I., [Wstęp], w: Halvard Gunnarsson, *Norges Kongekrone (Chronicon Regum Norvegiae)*, wstęp, oprac. i tłum. I. Ekrem, Oslo 1992.
- Faulkes A., *Introduction*, w: Snorri Sturluson, *Edda. Prologue and Gylfaginning*, wyd. A. Faulkes, London 2005, <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Edda-1.pdf> [dostęp: 7.01.2024].
- Faulkes A., *Introduction*, w: *Two versions of Snorra Edda from the 17th century*, t. 2, *Edda Islandorum, Voluspa, Havamal*, Reykjavik 1977.
- Grafton A., *What was history? The art of history in early modern Europe*, Cambridge 2007.
- Gunnes E., *Peder Claussøn Friis og hans samtid*, w: *Peder Claussøn Friis og miljø på Agder*, red. H. Try, Kristiansand 1986.
- Hauksdóttir A., *Islandsk sprog og dansk tunge. Islandsk sprog og litt eratur betydnig for nationsofbygningen i Danmark*, „Danske Studier” 2020.
- Jensson G., *The Latin of the North. Arngrímur Jónsson 's Crymogæa (1609) and the Discovery of Icelandic as a Classical Language*, „Renæssanceforum” 2008, 5, https://www.njrs.dk/5_2008/gj.pdf [dostęp: 22.01.2020].
- Jørgensen J.G., *Sagaoversett elser i Norge på 1500-tallet*, „Collegium Medievale” 1993, 2.
- Jørgensen J.G., *Tormod Torfæus og det fantastiske i sagalitt eraturen*, [Norsk] „Historisk Tidsskrift” 2008, 87, 3.
- Jónsson M., *Manuscript Hunting and the Challenge of Textual Variances in Late Seventeenth-Century Icelandic Studies*, w: *The Making of the Humanities*, t. 1, red. R. Bod, J. Maat, T. Wesrsteijn, Amsterdam 2010.
- Małek J., *Historia Norwegii (do roku 1814)*, Toruń 2019.
- Morawiec J. et al., *Snorriego Sturlusona Heimskringla. Wstęp*, red. A. Waśko, J. Morawiec, Kraków 2019.

- Mortensen L.B., *Before historical 'sources' and literary texts. The presentation of saga literature in Tormod Torfæus' Historia rerum Norwegicarum (1711)*, „Renæssanceforum” 2008, 5, https://www.njrs.dk/rf_5_2008.htm [dostęp: 12.08.2023].
- Mortensen L.B., *Introduction*, w: *Historia Norwegie*, wyd. I. Ekrem, L.B. Mortensen, tłum. P. Fisher, Copenhagen 2006.
- Nicolaysen N., [Wstęp], w: *Norske Magasin*, t. 1, Christiania 1858.
- Olafsen J., *Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen*, „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed” 1835, 3, 1, https://books.google.pl/books?id=3gg8_hlCmoAC&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [dostęp: 1.04.2023].
- Rowe E.A., *Origin Legends and Foundation Myths in Flateyjarbók*, w: *Old Norse Myths, Literature and Society. Proceedings of the 11th International Saga Conference 2–7 July 2000, University of Sydney*, Sydney 2000, <http://ps://rafh.ladan.is/bitstream/handle/10802/9506/0000-all.pdf?sequence=1> [dostęp: 15.09.2023].
- Singsaas F., *Oslo-humanisterne*, w: *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen*, red. M. Allenius et al., København 1991.
- Skard E., *Hallvard Gunnarssons Chronicon Regum Norvegiae*, w: *Helsing til Olav Midtt un. På 50-Årsdagen 8. April 1933*, Oslo 1933.
- Skovgaard-Petersen K., *The first post-medieval history of Norway in Latin: The Historia Rerum Norvegicarum of Tormod Torfæus, Paper given in Munich conference „Germania latina – Latinitas teutonica” 2001*, nlb., https://www.academia.edu/19565322/The_first_post_medieval_history_of_Norway_in_Latin_The_Historia_Rerum_Norvegicarum_Copenhagen_1711_by_Tormod_Torf%C3%A6us [dostęp: 13.08.2023].
- Słownik pisarzy skandynawskich*, red. Z. Ciesielski, Warszawa 1991.
- Solinas P., *Rodzina*, w: *Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo*, tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa et al., Warszawa 1994.
- Sørli M., *Innledning*, w: *Matt is Størssøn, Den norske krønike*, wyd. M. Sørli, Oslo–Bergen 1962.
- Stene I., *Historiografenes verden. En studie av to skandinaviske forestillinger om verden, endring og kunnskap ved utgangen av det 17 århundret*, Oslo 2016.
- Stephens W., *Giants in Those Days. Folklore, Ancient History and Nationalism*, Lincoln–London [1989].
- Storm G., *Fortale*, w: *Historisk-topografi ske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattet ede i Norge i det 16de Aarhundrede*, wyd. G. Storm, Christiania 1895, [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b537597&seq=315](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b537597&seq=315) [dostęp: 30.01.2024].
- Szelągowska K., *Duńskie koncepcje Origo gentis w nowożytnej historiografii i narodowej*, „Res Historica” 2022, 54.
- Szelągowska K., *My Norwegowie. Tożsamość narodowa norweskich elit w czasach nowożytnych*, Kraków 2011.
- Szelągowska K., *Renesansowa historiografia norweska na tle pisarstwa historycznego XVI w. w Skandynawii*, „Kwartalnik Historyczny” 2009, 116, 1.
- Titlestad T. et al., [Wprowadzenie], w: *Flatøybok*, t. 1, red. T. Titlestad, Stavanger 2014.
- Titlestad T., Rowe E.A., Birgisson B., *Om Flatøybok og dens historie fram til vår tid*, w: *Flatøybok*, red. T. Titlestad, E.A. Rowe, B. Birgisson, tłum. E. Eikill, B. Birgisson, N.I. Aghøy, t. 1, Stavanger 2014.
- Vellendorff J., *Ethnogenesis and Stranger-Kings in Old Scandinavian Literature*, „Scandinavian Studies” 2022, 94, 4.

NOTA O AUTORZE

Krystyna Szelałowska – dr hab., profesor uczelni na Wydziale Historii Uniwersytetu w Białymstoku. Zajmuje się dziejami nowożytnej Skandynawii (XVI–XIX w.) oraz historią historiografii.

ABOUT THE AUTHOR

Krystyna Szelałowska – PhD with habilitation, works as a professor at the Faculty of History of the University in Białystok, Poland. Her main interests concern the Early Modern history of Scandinavia and the history of historiography.